

BREXIT – A JÉGHEGY

FORGÁCS IMRE

A világ leghíresebb óceánjárója 1912. április 14-én jéghegynek ütközött és alig néhány óra alatt elsüllyedt. Az utasok és a személyzet többsége – mintegy 1500 férfi, nő és gyermek – a fagyos tengerben lelte halálát. A tragikus történet egyik tanulsága, hogy a hasonló katasztrófák elkerülhetők lennének. A Titanic ugyanis a maga korában a hajóépítés csodája volt, s pusztulását csupán néhány ember mohósága okozta. A White Star hajóstársaság akkortájt a leggyorsabb atlanti átkelésért járó Kék Szalagot akarta elhódítani a versenytársaktól. A legendás hajót ezért vezényelték – a szakértői tanácsok ellenére – a tavasszal mindig veszélyes északi vizekre.

Jó száz évvel később az Európai Unió egy hataloméhes brit politikus ostobasága miatt ütközött a Brexit nevű jéghegynek. David Cameron – az egykori Smith kapitányhoz hasonlóan – nem hallgatott a veszélyre figyelmeztető tisztekre. A mentési akció viszont legalább már elkezdődött: egyre több hajó érkezik a helyszínre.

MI A BAJ AZ EU-VAL?

Leginkább talán az, hogy az uniós polgárok meglehetősen keveset tudnak róla. Luuk van Middelaar, a Valahogy Európába című kiváló könyv [van Middelaar, 2011] szerzője elsősorban „európaiságunk” természetét kutatja. Emlékeztet például arra, hogy az egykori tengerentúli brit gyarmatok is csak súlyos áldozatok árán, csaknem egy évszázad alatt építették fel sikeres föderális államukat. E folyamat annak ellenére időigényesnek bizonyult, hogy az Egyesült Államok alkotmányát soha nem kellett huszonnégy hivatalos nyelvre lefordítani. Márpedig az EU-ban ez mindennapos gyakorlat, s csupán az első technikai lépés annak érdekében, hogy az uniós jogszabályokat egységesen alkalmazzák. Már csak ezért sem várhatjuk, hogy polgártársaink százmilliói máról holnapra az Európai Egyesült Államok elkötelezett hívei legyenek. Közelebb áll az igazsághoz, amit a holland tudós által idézett egyik kritikus mondott még a hetvenes években: az európai integráció alig több egy „aktahalmokból emelt bábeli toronynál”.

A közös európai politika legnagyobb erénye egyúttal a legnagyobb hibája is: születésétől fogva a tagállamok konszenzusára épül. Mindenkiel egyetértésre jutni pedig meglehetősen időigényes és többnyire unalmas dolog. Márpedig a bulváron nevelkedő nézők a politika színpadán is mindig cselekményre, drámai feszültségekre vágnak.

Middelaar példája szerint a focimeccsek sem a játékvezetők miatt izgalmasak, s a szurkolók figyelmét sem lehet csupán a szabályok ismertetésével lekötöni.

Az uniós polgároknak azonban tudniuk kellene, hogy a kontinens viszonylagos békéjét éppen a sokszor kárhozottatott, unalmas bürokratáknak köszönhetjük. Az európai politika de-dramatizálása ugyanis a Közösség megalapítóinak elvülhetetlen érdeme. 1914 és 1945 között éppen elég dráma játszódott le Európában, ezért az alapító atyáknak azt az ötletét, miszerint „a történelem elől a bürokráciához menekültek, túlzás nélkül nevezhetjük zseniálisnak. Az államok közötti érintkezés kiszámíthatatlanságát és hevét a szerződés és az érdekek összehangolásának józanságával kívánták lehűteni. Az ehhez szükséges munka nagy részét tudatosan a nyilvánosságtól elvonulva végezték.” [Uo. p. 393.]

A kezdetek óta természetesen sok minden változott, s ma már a döntéshozatal is sokkal átláthatóbbá vált. Más kérdés persze, hogy az Európai Parlament üléseinek sokat kell még fejlődniük ahhoz, hogy a celebek fecsegésével vagy egy valóságshow nézettségével felvehessék a versenyt. Romano Prodi, egykori bizottsági elnököt az újságírók gyakran faggatták az aprólékos jogszabályok értelméről. Az ironikusan csak „professzornak” nevezett politikus egyik nyilatkozatában elismerte, hogy az európai alkotmány tervezete „valóban nem sikerült túlságosan szexire”, inkább csak hasznosnak mondható. Szerinte ugyanis – nemzeti hősköltemények helyett – a traktorülések szabványjogi harmonizációjával lehet igazán Európa versenyképességét javítani.

Az Európai Unió – minden aktuális gondja ellenére – a szuverenitásukat megőrző nemzetállamok összefogásának első sikeres kísérlete a világon. A 21. század globális hálózati gazdaságában ennek amúgy nincs békés alternatívája. A kontinens választóinak be kéne látniuk, hogy nem a nacionalista indulatokat keltők, hanem az európai kormányzás kínálhat valódi esélyeket országaik számára. Az uniós projekt eddigi sikereit éppen az jelzi, hogy a legtöbb gazdasági mutató tekintetében még mindig ez a földrész az első a világon.

Thomas Piketty bestsellerré vált könyvéből is tudjuk [Piketty, 2015], hogy az elmúlt évtizedekben világszerte tovább nőttek a jövedelmi különbségek. Ennek fényében különösen fontos adat, hogy a jövedelmi szakadék Európában – más térségekkel összehasonlítva – valamelyest elviselhetőbb. Sokkoló például, hogy a világ közel 100 milliárdosának vagyona összesen annyi, mint amivel Földünk szegényebb része, mintegy 3,5 milliárd ember együttesen rendelkezik. Ehhez képest az európai észak gazdagjai és a déli szegények közötti különbség „csak” három-négyszeres. Globális méretekben ugyanez a mutató a legszegényebb és a leggazdagabb országok között a százkilencvenszeres szintet is eléri.

Az Európai Unió soha nem fenyegette és ezután sem fogja fenyegetni tagállamai nemzeti szuverenitását. Alapfilozófiája ugyanis a kezdetektől arra épül, hogy a tagok józan mérlegeléssel belátják az együttműködésben rejlő előnyöket és ezért hajlandóak szuverenitásuk egyes elemeit az Unió intézményeivel (Európai Parlament, Miniszterek Tanácsa, Európai Bizottság stb.) közösen gyakorolni. Nem tekinthetők nemzetárulóknak, akik a közös valuta bevezetésekor lemondanak például az önálló monetáris politikáról. Ők ugyanis szeretnék megkímélni polgáraikat a valutaátváltás gyakran jelentős költségeitől, s azt sem akarják, hogy vállalkozóik – az árfolyamkockázatok kivédése érdekében – drága biztosítási ügyleteket kössenek.

A BRITTEKKEL MINDIG KÜZDENI KELLETT

Az Egyesült Királyság köztudottan a legerősebb nyugat-európai gazdaságként került ki a II. világháborúból. Miután a britek nagyjából annyi szemet és acélt állítottak elő, mint amennyit Franciaország és Németország együttvéve, nem különösebben érdeklődtek a Hatok által tervezett Szén- és Acélközösség iránt.¹ Nem voltak „vevők” arra a szellemes francia ötletre sem, hogy a német hadiipar két fontos ágazatának közösségi ellenőrzésével megelőzhető egy – immár harmadik – háború a kontinensen. Amúgy sem igazán értették Londonban, hogy egy győztes nagyhatalomnak – amelyet ráadásul különleges szálak fűznek az Egyesült Államokhoz – miért kellene a „felszabadított” franciákkal, vagy a legyőzött németekkel szövetkezniük?

Nagy-Britannia számára a formálódó Közös Piac sem bírt különösebb vonzerővel, miután csatlakozásuk esetén a Brit Nemzetközösségből érkező áruk is vámkötelesek lettek volna. Így a maguk részéről beérték egy jóval „lazább” Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) létrehozásával: az erről szóló ún. Stockholmi Egyezmény 1960-ban lépett hatályba. Az EFTA aláírói² a belső kereskedelmi korlátozások lebontását vállalták, s az is csak az ipari termékekre vonatkozott. Nem akartak közös mezőgazdasági politikát, sem vámuniót, s a gazdasági együttműködés politikai szintre emelése még csak fel sem merült. A szabadkereskedelmi társulás – mindezek ellenére – az EGK komoly riválisává vált, s akadályozta, hogy az egységes európai piac jogilag és gazdaságilag is felépüljön. Miután az 1957-es Római Szerződést a Hatok írták alá, az EFTA-tagok pedig heten voltak, a gonoszkodó újságírók egyetlen alkalmat sem mulasztottak el, hogy egy szóviccel jellemezzék a – már akkor is a britek által előidézett – zűrzavaros helyzetet.³

Néhány éven belül azonban a gazdasági és a politikai helyzet gyökeresen megváltozott. A Ludwig Erhard későbbi kancellárnak tulajdonított német „gazdasági csoda” hamarosan minden területen érezte a hatását. A feldolgozóipar szárnyalt (Volkswagen, Audi), s a német exportkapacitások kiépítését nemcsak a Marshall-terv, hanem a koreai háborús megrendelések is segítették. Bár a legendás segélyből Nagy-Britannia is jócskán részesedett, a kontinensre irányuló exportja jelentősen megdrágult. A vámunió előnyei egyre nyilvánvalóbbá váltak, s az alapító hat országban a GDP öt év alatt több mint 20 százalékkal nőtt. Ugyanakkor az is láthatóvá vált, hogy a britek lemaradását sem az EFTA, sem a nemzetközösségi piacok nem képesek ellensúlyozni. A 60-as évek függetlenségi mozgalmai ráadásul politikailag is szétzilálták a Brit Birodalmat. Így amikor 1961-ben Dél-Afrika is kilépett a Nemzetközösségből, Macmillan miniszterelnöknek nem maradt más választása, minthogy az Egyesült Királyság felvételét kérje az Európai Gazdasági Közösségbe.

1 A brit csatlakozás történetéről lásd részletesen Mezei [2001], illetve Luuk van Middelaar [2011] idézett munkáját.

2 Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Norvégia, Portugália, Svájc és Svédország.

3 A „Europe at sixes and sevens” kifejezés ugyanis nem a hatokra és a hetekre utalt. Szó szerinti jelentése: „Európa a legnagyobb összevisszaságban”.

Ismert tény, hogy – az integráció történetében egyedülálló módon – mindez csak a harmadik nekirugaszkodásra sikerült. De Gaulle tábornok köztársasági elnökként sem bocsátotta meg Ófelsége kormányának, hogy londoni emigrációja idején nem kapott szerepet a világ sorsát akkoriban elrendező „nagyok” tárgyalóasztalánál. Ráadásul arra is gyanakodott, hogy az amerikaiak ifjú és ambiciózus elnöke, John F. Kennedy éppen a britek segítségével akarja Nyugat-Európát az atlanti szövetség „másodhegedűsév” tenni. Így De Gaulle 1963. január 14-ei nevezetes sajtótájékoztatóján, majd négy évvel később is becsapta az ajtót a várakozó britek előtt. A történelem fintora, hogy a konzervatívizmusra oly büszke Nagy-Britannia éppen a 68-as lázadó diákoktól kapott hathatós segítséget. A párizsi egyetem nanterre-i karának újbals radikálisai – az akkor még ifjú Daniel Cohn-Bendit-tel az élen – siettették a tábornok bukását. De Gaulle lemondásával végül is elhárult London közös piaci csatlakozásának legfőbb akadálya.

Bár a belépési folyamat 1973-ban látszólag happy end-el ért véget, ám az eredendő „euroszkepszis” ötven év alatt sem sokat változott. A munkáspárti Harold Wilson például már az 1974-es választási kampányban is azt ígérte, hogy – győzelme esetén – a csatlakozás feltételeit újra fogja tárgyalni Brüsszellel. Az 1975-ös referendum alkalmával a szavazók kétharmada ugyan támogatta az EU-tagságot, a britek azonban soha nem váltak az „egyesült Európa” hívévé. Az ellentmondásos helyzet hangulatát érzékletesen idézi Mezei Géza könyve: „A brit parlamentnek a csatlakozás jóváhagyását eldöntő ülésén az 'euroszkeptikusok' olyan szenvedélyesen érveltek a brit szuverenitás küszöbön álló feladásáról, hogy a tapasztalatlan hallgatónak az lehetett a benyomása: Hitler hadosztályai partra szálltak Dovernél, s már úton vannak London felé.” [Mezei, 2001: 139.]

Talán a történelmi előzmények érthetőbb teszik Margaret Thatcher harcos Európa-ellenességét is. A Vaslady-t vérbeli populistaként soha nem zavarták a tények. Nagy-Britannia például az egységes európai piacnak köszönhette, hogy a globális pénzügyekben – a font megtartása ellenére is – meghatározó szereplővé vált. Ehhez képest szinte jelentéktelen, hogy az Egyesült Királyság – hasonlóan a többi gazdag „északi” tagállamhoz – egyike lett az EU-költségvetés nettó befizetőinek. Az uniós büdzsé ugyanis mindössze 1 százaléka a tagállamok együttes nemzeti jövedelmének. Így a Vaslady harciassága, amellyel például a „britek pénzét” követelte vissza Brüsszeltől, csak a választók manipulálását szolgálta. A valóságtól elrugaszkodott, Unió-ellenes demagógiáért persze az utódok sem mentek a szomszédba. John Major, aki 1990-ben követte Thatchert a Downing Street 10-ben, néhány évvel később nagyvonalúan intézte el a közös valutát: „Érdekes, akár egy esőtánc – és nagyjából annyi haszna is van.” [The Economist, 1993]

DAVID CAMERON ÉS A SZÁMOK

Minden politikai párt természetes törekvése, hogy a választásokon megszerezze a parlamenti többséget és kormányt alakítson. Miután a közvélemény-kutatók 2015-ben azt jelezték, hogy a kelet-európai munkavállalók népszerűtlenek Nagy-Britanniában, David Cameron miniszterelnök egyszerű kampány-témává fokozta le az EU-tagságot. Meg sem próbálta cáfolni azt a hazug érvet, hogy az uniós vendégmunkások csak „jóléti turisták”, akik túl sokba kerülnek Ófelsége kincstárának. Kizárólag a parlamenti választás megnyerése érdekében ígérte meg a briteknek, hogy – a Konzervatív Párt győzelme

esetén – szavazhatnak az ország esetleges kilépéséről. A történelmi előzmények ismeretében nem meglepő, hogy a választási taktika ezúttal is bevált: a konzervatívok növelték mandátumaik számát, s így egyedül alakíthattak kormányt. Ám a kezdetektől fogva ők is megosztottak voltak a 2016-ra beígért uniós népszavazás ügyében.

Az EU minderre a maga szokásos lagymatag és ellentmondásos módján reagált. Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke például 2016 februárjában azt javasolta, hogy – kompromisszumként – ismerjék el a britek különleges státuszát az Unió szerződéses rendszerében. Eszerint az Egyesült Királyságnak nem kell elköteleznie magát az egyre szorosabb Unió (ever closer Union) mellett. Sőt! A tagállamok egyszerűen hagyják figyelmen kívül azokat az uniós jogszabálytervezeteket, amelyeket a nemzeti parlamentek a szubszidiaritás elvére hivatkozva elleneznek.

Való igaz, hogy az Európai Unió joga a szubszidiaritás és az arányosság elveire épül. Ez azt jelenti, hogy azokon a területeken, ahol az EU nem rendelkezik kizárólagos szabályozási hatáskörökkel (eltérően például a vámügyektől), csak korlátok között lehet a tagállamokat kötelező uniós jogot alkotni. Nevezetesen akkor, ha a tervezett intézkedések az egyes tagállamok szintjén nem kivitelezhetők (e körbe tartozik például a mobil-szolgáltatók egységes díjszabása). E jogászi szörszálhasogatásnak azért van jelentősége, mert Donald Tusk-nak a britek marasztalása érdekében tett javaslata lényegében vétőjogot biztosított volna a nemzeti parlamenteknek.

Ha a brit szuverenitást állítólag fenyegető veszélyeket a számok nyelvére fordítjuk, még nyilvánvalóbbá válik Cameron 2015-ös választási demagógiája. A 28 tagú Európai Unió éves büdzsége kevesebb mint egyhatoda Nagy-Britannia költségvetésének. Ami a már Thatcher által is kifogásolt „nettó befizetői pozíciót” illeti: az Egyesült Királyság hozzájárulása az Unió mintegy 150 milliárd eurónyi éves kiadásaihoz kevesebb mint a brit GDP 1 százaléka. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az Egyesült Királyság közel ezer milliárd eurót kitevő éves költségvetésének 99 százalékaról a parlament, illetve – felhatalmazása alapján – a mindenkori kormány szabadon dönthet.

Ha mindehhez még azt is hozzátesszük, hogy a Brexit-vitákban főszerepet játszó jóléti kiadások (állami nyugdíjak, munkanélküliségi és egyéb szociális juttatások, egészségügyi ellátás, oktatás) ma is nemzeti hatáskörbe tartoznak, akkor könnyű felismerni a brit konzervatívok EU-ellenes „szabadságharcának” igazi motívumait: a Nigel Farage-féle szélsőjobb és a Konzervatív Párton belüli euroszeptikusok politikai nyomását akarták ellensúlyozni. Felvállalták, hogy korlátozni fogják a munkaerő szabad áramlását, ami pedig a tagállamok valamennyi munkavállalóját megilleti. Ráadásul a számokból az is nyilvánvaló, hogy a Nagy-Britanniában dolgozó uniós állampolgárok adóban és járulékként többet fizetnek be a brit költségvetésbe, mint amennyi különböző jóléti támogatások címén megilleti őket. Ezért volt demagóg érv, hogy az EU-ból érkező munkavállalók túl nagy terhet jelentenek az Egyesült Királyság szociális ellátórendszerének.

A SZAKÉRTŐK FIGYELMEZTETEK

A londoni székhelyű Allen and Overy egyike a legtekintélyesebb nemzetközi ügyvédi irodáknak. A világcég szakértői 2016 februárjában átfogó tanulmányt készítettek a Brexit előre látható gazdasági következményeiről. Álláspontjuk szerint a kilépés elsősorban

Nagy-Britanniának okoz – egyelőre csak becsülhető – gazdasági károkat. A legnagyobb problémát az jelenti, hogy drasztikusan megszakítják azokat a gazdasági kapcsolatokat Európával, amelyek évtizedek alatt szerves fejlődés eredményként jöttek létre. Az Egyesült Királyság földrajzi helyzeténél fogva is elsősorban az európai hálózatokon keresztül (network economy) kapcsolódik a világ gazdasághoz. Miután az Egyesült Királyság külkereskedelmének nagyjából a felét az uniós tagállamokkal bonyolítja, a kilépés pillanatában szükségképpen el fogja veszíteni az egységes belső piac előnyeit. Emellett a briteknek több mint száz országgal – immár bilaterális alapon – sürgősen újra kell tárgyalniuk az uniós jog helyébe lépő szabadkereskedelmi megállapodásokat.

A legnagyobb veszteség mégis várhatóan abból származik, hogy az európai pénzpiacok is jelentősen átalakulnak. Mint utaltunk rá, a londoni City jelenleg a világ egyik legnagyobb pénzügyi központja. A tőkevonzó képesség azonban nem kis részben azon múlik, hogy az itt bejegyzett óriásbankok és biztosítótársaságok korlátozás nélkül hozzáférhetnek az 500 milliós európai piachoz. Ha a pénzügyi világcégek a kilépést követően elveszítik a mindezt biztosító ún. passporting jogát, akkor előnyösebb lesz számukra, ha a székhelyüket valamelyik másik európai központba (mondjuk Frankfurtba vagy Párizsba) helyezik át. Márpedig mindez komoly adókiesést okoz a brit államkincstárnak, s nem valószínű, hogy a százmilliárdokra tehető tőke kivonást csupán politikai szónoklatokkal meg lehet akadályozni. Az Oliver Wyman nemzetközi tanácsadó cég előrejelzése szerint például a City várhatóan mintegy 12 milliárd fonttal kevesebbet fog befizetni a brit költségvetésbe. Emellett akár több tízezer munkahely is megszűnhet csupán a pénzügyi szektorban.

Hasonlóan problematikus az európai munkavállalók jövőbeli sorsa is, ami – mint tudjuk – a Brexit-kampány egyik elindítójává és állandó vitakérdésévé vált. Minden populista híresztelés ellenére: Nagy-Britannia az elsőszámú nyertese az európai munkaerő „szabad áramlásának”. A statisztikák szerint az uniós munkavállalók többsége az alacsony képzettséget igénylő szektorokban (például vendéglátás, kiskereskedelem) dolgozik. Tény ugyanakkor, hogy a magasabb jövedelem és a jobb munkakörülmények miatt az orvosok, a szakápolók, a műszaki végzettségűek vagy az informatikusok is előszeretettel pályáznak munkahelyekre a ködös Albionban. Így az Egyesült Királyság a nemzetközi agyszívás (brain drain) egyik fontos célországává vált, s a folyamat a 2008-as pénzügyi válság óta különösen felgyorsult. A Brexit értelemszerűen szűkíteni fogja a brit munkáltatók lehetőségeit: nem lesz módjuk arra, hogy a folyamatosan megújuló szakemberkínálatból tetszésük szerint válogassanak.

Már Margaret Thatcher is iskolát teremtett azzal, hogy előszeretettel ostromozta a „brüsszeli bürokratákat” és állandóan panaszkodott az európai jogi túlszabályozás miatt. Az Allen and Overy szakértői szélesebb összefüggéseiben is vizsgálták a kérdést és adatokkal bizonyították, hogy a jogi szabályozás terjedelme elsősorban a gazdasági fejlettségtől függ. Kimutatható például a közvetlen kapcsolat a lakosság-szám, a GDP nagysága, a szolgáltató szektor aránya, a városiasodás mértéke és a jogszabályok mennyisége között. Mindez azért nem meglepő, mert a globalizáció szempontjából legfontosabb uniós ágazatok (pénzügyek, környezetvédelem, energia, telekommunikáció, versenyjog, fogyasztóvédelem) a tagállamok szintjén technikai értelemben sem szabályozhatók.

A kilépés után a britek persze próbálkozhatnak ezzel is, csak éppen előlről kell kezdeniük azt a több évtizede tartó jogharmonizációs munkát, amit az EU tagállamai fo-

lyamatosan végeznek. Ráadásul a rohamos digitalizáció a fejlett országokban olyan új problémákat is a felvet (az Uber és a megosztó gazdaság, vagy a tömeges adóelkerülés), amelyek a hagyományos nemzeti jogi eszközökkel alig kezelhetők. Miután Nagy-Britannia ezer szállal kötődik Európához, így a Brexit nem a nemzeti szuverenitás „visszaszerzését”, hanem – éppen ellenkezőleg – annak drámai csökkenését fogja eredményezni. A britek képviselői ugyanis a kilépés után már nem ülhetnek azoknál a tárgyalóasztaloknál, ahol a 27-ek az európai gazdaság jövőjét meghatározó szabályozási kérdésekről döntenek.

GAZDASÁGI VÁLSÁG – FÉLELEM A MENEKÜLTEKTŐL

A brit uniós népszavazás eredménye természetesen nem csupán a Konzervatív Párt euroszkeptikusain vagy a felelőtlen David Cameronon múltott. Az Európai Unió közvéleményét szinte sokkolták a 2015-ös nyári hónapok drámai eseményei, amikor menekültek százezrei árasztották el a kontinens déli határait. A helyzet paradoxona, hogy távolról sem „európai ügyről” volt szó, miután a 2008-as pénzügyi válságot követő években a háborús övezetektől és a legszegényebb országokból 60 – egyes becslések szerint – 100 milliós tömeg indult meg a centrumok felé. A brit népszavazást megelőző évben éppen az Európai Unió küzdött a leglátványosabban az otthonukat elhagyók áradatával, de más földrészeken sem sokkal jobb a helyzet. A gazdasági- és menekültválság kezelésének eddigi kudarcai évek óta lejáratják a mérsékelt centрупártokat, s a közvélemény 2016-ban ezért is fordult egyre inkább a populista nacionalisták felé.

Talán az egyik legnagyobb probléma, hogy az európai kormányok – a 2015-ös vészjelzés ellenére is – a menekültek sorsát még mindig csupán belpolitikai, idegenrendészeti ügyként kezelik. Nem a „megoldáshoz”, hanem az elemi szintű válságkezeléshez (például regisztráció) is a jelenleginél nagyságrendekkel több költségvetési forrásra lenne szükség, s a befogadási kvótákról zajló terméketlen viták sem a lényegről szólnak.

A sürgősen megoldandó feladatok számbavételét a jogi alapoknál kellene kezdeni. A jelenlegi szabályok ugyanis egy más – a jelenlegihez semmiben sem hasonlító – világhelyzetben születtek. Az 1951-ben elfogadott Genfi Egyezmény a II. világháború után érthető okokból csak annak visszatoloncolását tiltotta meg, akinek „az élete vagy szabadsága faji, vallási okokból, nemzeti hovatartozása miatt...” került veszélybe. Ennek alapján kell ma is megkülönböztetni a háborús övezetektől érkező, ezért a menekült-státuszra jogosult „jó” migránsokat azoktól, akik „csak” gazdasági bevándorlók. A baj az, hogy ezek a menekültjogi alapelvek a mai világgazdasági és klimatikus viszonyok között egyáltalán nem fenntarthatók. A Pentagon például az Egyesült Államok szempontjából már évekkel ezelőtt is nemzetbiztonsági kockázatnak minősítette az úgynevezett öko-menekülteket. Ők azok, akik a globális felmelegedés által okozott szárazság, a mezőgazdasági termelés ellehetetlenülése, az ivóvízhiány és hasonlóak miatt válnak földönfutóvá. A gazdasági válság elhúzódása miatt különösen reménytelen azok helyzete, akik mondjuk a – stagnálásra ítélt – fekete kontinensen tengődnek munka nélkül. Őket talán nem az erőszak, „csak” az éhhalál fenyegeti, amikor az embercsempészek nyomorúságos lélekvesztőin megpróbálnak eljutni az Európai Unió valamelyik déli tagállamába.

A szakértők jelentős része abban is egyetért, hogy a digitalizált, robotizált gazdaságok korában rövid távon is jóval több munkahely fog megszűnni, mint amennyi új

keletkezik. A legújabb kori népvándorlás jelentős mértékben magyarázható azzal, hogy a világon évek óta egyre kevesebb a megélhetést biztosító munkalehetőség. Márpedig ez újabb – csupán rendészeti eszközökkel biztosan nem kezelhető – világprobléma, amelynek már az enyhítéséhez is az államok széles körű összefogására és rengeteg közpénzre lenne szükség. Vagyis a nemzetközi közösségnek (ENSZ, IMF, Európai Unió) nem egyszerűen a genfi, dublini stb. szabályok toldozgatásával, hanem gyökeresen új nemzetközi szabályrendszer elfogadtatásával kellene foglalkoznia. Európa helyzete ugyanis – Unióval vagy anélkül – egységes menedékjogi, menekült- és bevándorlási politika nélkül hamarosan reménytelenné válik.

A BREXIT CSAK OKOZAT

Paul Mason angol író és publicista az országot járta a brit népszavazási kampány idején. Sok személyes tapasztalatot, benyomást szerzett a történetekről, s nemcsak az eredményt kiváltó okokról, hanem a várható következményekről is meglehetősen lesújtó a véleménye. A *Le Monde diplomatique*-ban a népszavazás után közölt cikkének már a címe is sokat elárul: „Egyesült Királyság – elveszítve, megosztva és elhagyatva”. A szerző szerint a népszavazás a kilépéspártiak – felkeléshez fogható – tiltakozását jelentette a tehetősök ellen. Egyszerre utasították el a neoliberalizmust és a globalizációt, de egyúttal a hagyományos brit önteltséget, a mások (többek között az uniós munkavállalók) lenézését is kifejezték.

A népszavazási eredmények területi megoszlása és társadalmi háttere ma már többé-kevésbé ismert. Elsősorban az angol vidéki kisvárosok lakói szavaztak a kilépésre, mert elégük lett az elhúzódó gazdasági válság következményeiből. Az Európában sokak által irigyelt bérek hosszú ideje stagnálnak, és az egykor legendás közszolgáltatások (például az Állami Egészségügyi Szolgálat) színvonala is romlik. Az egymást váltó munkáspárti és konzervatív kormányok fantáziája nagyjából a költségvetési megszorításokig terjedt, s ezen Tony Blair nyelvi leleménye, a „harmadik út” sem sokat változtatott.

A kilépésre szavazókat nem érdekelték sem a brit gazdaság érdekei, sem a szakértői figyelmeztetések, amikor a nagyvárosi középosztályok ellen fordultak. Azok a helyi üzlettulajdonosok, postások vagy szertartásosan teázgató idős hölgyek „lázadtak fel”, akik Agatha Christie regényeiből a személyes ismerőseink. Az angol vidék ugyanis évszázadok óta gyanakvással tekint „az idegenekre”, s e kulturális gyökerek olyan mélyek, hogy még a zseniális Poirot-nak sem volt könnyű a – mai fogalmaink szerint – hiányszakmájában érvényesülnie.

Paul Mason megértő abban, hogy az Európai Unió magasztos eszméi az évtizedek óta külföldre települő feldolgozóipar egykori munkásainak sem sokat mondanak. Nekik a lepusztult rozsdáövezetekben kell a megélhetésükért küzdeniük, s jó esetben is csak „fehér furgonos emberként” találnak maguknak munkát valahol a szolgáltató szektorban. Iskolai végzettségük általában nem elegendő a piacképes (például IT-munkakörök) betöltéséhez, ezért is hallgatták olyan lelkesen a brit kivételességről szónokló politikusokat.

Az egykor még stabil munkáspárti körzetek késői áldozatai Margaret Thatcher politikájának. A Vaslady a szélsőségesen neoliberais gazdaságpolitika kísérleti terepének

tekintette a nyolcvanas évek Nagy-Britanniáját. Az erőszakos privatizációs kampányok és az „ipartalanítás” mellett a brit munkások neki „köszönhetik”, hogy az egykor legendás alkupozícióban lévő szakszervezetek ma már csak árnyékaik önmaguknak. A legújabb technológiai forradalom és a robotizáció a brit gazdaságban is a munkahelyek sokaságát szüntette meg. Ráadásul az értékpapír-befektetésekre épülő kaszinókapitalizmus világszerte hódít az embereket foglalkoztató reálgazdasággal szemben. A spekulációs ügyletekkel ugyanis bárhol a világon sokkal több pénzt lehet keresni, mint a termelő vagy szolgáltató beruházásokkal. A bérből élők helyzetét az is súlyosbította, hogy a válság előtti évtizedben az alacsonyan tartott munkabéreket Nagy-Britanniában is olcsó hitelek százmilliárdjaival pótolták. Így a jócskán eladósodott, a kamatokat is nehezen törlesztő átlagpolgár könnyű prédájává vált a populista propagandának. Elhitte azt a hazugságot, hogy minden nehézségéről az európai gazdasági bevándorlók tehetnek.

Ugyanilyen természetes volt az is, ha a londoni City brókere a bennmaradásra szavazott. A pénzügyi világ befektetőiről vagy üzletkötőiről régóta tudjuk, hogy bármikor nyaralhatnak Ibizán, s akár egy érdekesebb koncert kedvéért is átugorhatnak Berlinbe. A nagyvárosi középosztály tagjai sem ütköznek meg azon, ha a szomszédjukban egy lengyel üzlet, vagy egy „multikulti” kávézó nyílik. Ráadásul a fiatalok elsöprő többséggel támogatták a brit EU-tagságot, ám az ő mozgósításuk egyáltalán nem sikerült: a szavazásban kevesebb mint 50 százalékuk vett részt.

Így főleg a további lecsúszástól féltő bérből élők, a nyugdíjasok vagy a birodalom egykori nagyságán merengő régi konzervatívok szava döntött. Az idősebbek esetében a jogosultak 75 százaléka élt is szavazati jogával. Ők nem tartják értéknek az európai munkaerő szabad áramlását, s az ország látványos kettészakadása sem igazán érdekli őket. A csalódott fiatalok megkésett tiltakozása az eredményen természetesen már nem változtatott. A „Köszönjük Nagy!” feliratú transzparenszek viszont napokig emlékeztették a Trafalgar tér látogatóit az ország ma már látványos megosztottságára.

A Brexit talán legfontosabb tanulsága, hogy a 2008-as válság vesztesei – politikai hovatartozásuktól szinte függetlenül – egyszerűen fellázadtak a gazdasági és politikai elit ellen. Cameron kampánya nem csak az átlátszó hatalmi játéka miatt vált hiteltelenné. Már az a 2015-ös választási ígélet is komolytalan volt, amelyben a gazdasági bevándorlók számát néhány tízezer fő alá ígérték csökkenteni. Miután egyetlen év alatt több mint 330 ezer új munkavállaló érkezett a szigetországba, a szavazók szándékos félrevezetése aligha tagadható. A számok azt is megmagyarázzák, hogy az alacsonyabb jövedelmi kategóriákban – mint utaltunk rá, az uniós munkavállalók jelentős része itt dolgozik – a munkáltatók régóta nem tartották szükségesnek a béremelést. A bulvársajtó által is szított gyűlöletkampány így könnyen válhatott a sokféle gazdasági elégedetlenség szimbolikus jelképévé.

A globalizáció „bűnös” centrumai – London, Manchester, Bristol, Leeds és a többiek – hiába mutattak imponáló egységet. A jólét és a világvárosi csillogás csak láthatóbbá tette a különbségeket: a pénzügyi válság ugyanis csaknem letarolta az angol vidéket. Mason szerint a kisvárosok főutcáin egy ideje már háromféle üzletbe jártak leginkább az emberek. A Poundland-be, ahol minden cikket egy fontért árultak, az elegánsan csak Pénzváltónak nevezett zálogházakba, valamint a Tanácsadó Központokba, ahol konzultációval segítették az arra rászorulókat. Ez utóbbi az adósság átütemezésének célszerű módzatait, de akár az öngyilkosságról való lebeszélést is jelenthette.

AZ EU FELELŐSSÉGE

A felelőtlen brit népszavazás érthető okokból sokkolta a világot. A kilépést támogatók nemcsak Európa békéjét sodorták veszélybe, hanem Nagy-Britannia jövőjét is bizonytalanra tették. A Brexit-döntés megalapozottságát néhány gyors felmérés is jelzi: ezek a közösségi média-tartalmak változásait vizsgálták közvetlenül a június 23-ai urnazárás után. Az adatok szerint mintegy 250 százalékkal növekedett például azoknak a briteknek a száma, akik az interneten érdeklődtek arról: "Mit jelent az, ha kilépünk az Európai Unióból?" Még meglepőbb, hogy a második leggyakrabban feltett kérdés a kilépés után az volt, hogy "Mi az az Európai Unió?"

Az idézett példák akkor is riasztóak, ha a vizsgálatok reprezentatív jellegéről nem sokat tudunk, s csak remélhetjük, hogy ez a 17 millió „brexitista” töredékének tudatlanságát tükrözi. Az Európai Unió intézményei a kezdetektől fogva a bennmaradást támogatták, ám az Unió egyik tagállamában zajló politikai kampányban – érthető okokból – semmilyen formában nem vehettek részt. Ráadásul a népszavazás előtti hónapokban még a legtöbb felmérés azt jelezte, hogy a britek nem fognak kilépni. A világ legtekintélyesebb gazdasági napilapja, a Financial Times például gyakran írt a legfontosabb gazdasági összefüggésekről, tételesen cáfolva a kilépéspártiak hazug állításait. Összehasonlították – többek között – a G7-ek (USA, Japán, Kanada, Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország) gazdasági teljesítményét a II. világháború utáni egy főre jutó GDP alapján. Ebből kiderül, hogy az 1973-as közös piaci csatlakozásuk előtt a britek még utolsóak voltak e rangsorban, ma viszont már ők vezetnek ugyanezt a tekintélyes listát.

Az ilyen adatok ismertetése természetesen nem az Európai Bizottság feladata lett volna. Mint utaltunk rá, az – állítólag – bennmaradás-párti David Cameron kizárólag a parlamenti választások megnyerése miatt ígérte meg 2015-ben a briteknek, hogy népszavazást tarthatnak az uniós tagságról. Egy nagyhatalom vezetőjeként mindenkit meglepett azzal, hogy az akkori kampányban lényegében megszarolta Európát. Azzal fenyegetődzött, hogy miniszterelnökként nem fogja támogatni Nagy-Britannia bennmaradását, ha az EU nem tesz további engedményeket a „nemzetek Európája” érdekében. Ennek jegyében a már meglévő mentességek mellett, újabbakat is követelt országa számára. Többek között azt, amellyel később Donald Tusk egyet is értett: az uniós szerződésekben rögzített stratégiai cél, az „egyre szorosabb Unió” egyszerűen ne vonatkozzon Nagy-Britanniára.

Az integrációs vészhelyzet kialakulásáért a fentiek ellenére nem csak egy hatalom-mániás miniszterelnök a felelős. Az Európai Tanács többi tagja is meglehetősen gyáván viselkedett, amikor 2016 februárjában bontani kezdte Európa – válság által megtépázott – épületét. Engedtek ugyanis Cameron követeléseinek, s az Európai Királyság helyzetének újraszabályozásával tulajdonképpen bátorították a brit kalandorpolitikát. Jogsértő módon megígérték például, hogy részlegesen korlátozhatják a Nagy-Britanniában dolgozó munkavállalók jogait, ha a britek a júniusi népszavazáson a „bennmaradás” mellett döntenek.

Az eredmény közismert. A történelem sajnos ijesztő módon ismétli önmagát, csak hogy ezúttal 27-en játszották el Neville Chamberlain, egykori brit politikus szerepét. Chamberlain-t a történelemlétkönyvek az elvtelen és ostoba engedmények iskolapéldá-

jaként emlegetik, miután – miniszterelnökként – maga is aláírta az 1938-as szegyenletes müncheni egyezményt. Ez a fajta „békepolitika” már akkor is kudarcot vallott, s az aláírók csak segítették Hitlert abban, hogy néhány évvel később egész Európát lángba borítsa.

A múlt árnyainak felidézése azért is félelemkeltő, mert a hitleri fasizmus győzelmét is egy elhúzódó világgazdasági válság előzte meg. Nyolcvan évvel később a 2008-as pénzügyi összeomlás okoz hasonlóan súlyos társadalmi feszültségeket, s a politikai következmények sem kevésbé aggasztóak. Ezúttal is a közép- és felső középosztályok tömeges lecsúszása viszi csődbe a „méréselt” politikai pártokat, ráadásul a közösségi média használói a goebbels-i propagandánál nagyságrendekkel könnyebben manipulálhatók (lásd a hamis politikai hírek mindent elborító áradatát). 2016-ban a gazdasági- és menekültválság számos európai országban vezetett a nacionalista demagógok térnyeréséhez. A kevés biztató fejlemények egyike ugyanakkor, hogy Európa azért – egy populista bohóc 2016-os amerikai elnökké választása óta – a lassú kijózanodás jeleit mutatja.

MEGYÜNK SZÉJJEL FELE

A kilépési döntés óta – Örkény István után szabadon – e három szóval jellemezhető a Konzervatív Párt és a brit kormány helyzete. A csödközeli állapotot előidéző David Cameron – lemondásával – még időben elmenekült a süllyedő hajóról. Úgy tűnik azonban, hogy utóda, Theresa May sem a politikai bölcsességével írja majd be magát Nagy-Britannia történelmébe. A 2017. június 8-ára kiírt parlamenti választással a konzervatívok korábbi kényelmes többségét már-már megalázó módon sikerült elveszítenie.

A népszavazás váratlan eredménye azonban még a kormányzó pártot is meglepte. Kilenc hónapnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a kormányfő végre „aktiválja” a Lisszaboni Szerződés nevezetes kilépési cikkelyét. A politikai helyzet azonban több mint zavaros. Theresa May még a hivatalos értesítés elküldése előtt is gyözködte az EU-párti skótokat, hogy ne tartsanak újabb függetlenségi népszavazást. Az észak-írek is szívesen maradnának, sőt Sadiq Khan, London polgármestere ugyanezen év áprilisában sokakat mehökkentő bejelentést tett. Szerinte a főváros továbbra is nyitott a világra, függetlenül attól, hogy Theresa May keményvonalas kilépési tárgyalási stratégiát hirdetett meg a Parlamentben.

A 27-eket természetesen elsősorban az foglalkoztatja, hogyan alakul majd az integráció jövője. Az Európai Unió biztosan nem érdekelt Nagy-Britannia meggyengülésében még akkor sem, ha a „hard Brexit” hangoztatása nem igazán vehető komolyan. Politikai szempontból ugyan érthető, hogy a kilépéspártiak ezt akarják hallani, ám a formula maga azt sugallja, hogy – akárcsak a normandiai partraszállás idején – le kell győzni az ellenséges erőket. Márpedig ez biztosan nem fog sikerülni, miután – komoly veszteségek nélkül – senki nem képes arra, hogy elhagyja az egységes európai piacot, ráadásul a vámunióból is kilépjen.

A szakértők régóta egyetértenek abban, hogy Nagy-Britannia csak vesztese lehet egy ilyen „válási” folyamatnak. A számos ok közül talán az a legfontosabb, hogy az Európai Unió egyelőre nem hajlandó egyszerre tárgyalni a kilépés feltételeiről és jövőbeli

brit-EU partnerség tartalmáról. A Tanács irányelvei szerint ugyanis először a kilépési megállapodás legfontosabb kérdéseiben kell egyetértésre jutni. A három – nem könnyű – vitapont: a.) az uniós és a brit állampolgárok jogainak kölcsönös biztosítása; b.) egyetértés Nagy-Britannia – akár száz milliárd fontot is elérő – uniós befizetéseiről; c.) mindkét fél számára elfogadható megoldás az ír határ átjárhatóságáról (ez utóbbi a Brexit-tel az Unió külső határává válik). Brüsszel szerint e kérdések rendezése után kezdődhetnek tárgyalások a jövőbeli kapcsolatokról, ráadásul az új megállapodás csak akkor lesz lezárható, ha az Egyesült Királyság elhagyta az Európai Uniót és „harmadik” orszaggá válik.

A May-kormány kilépési stratégiáját összefoglaló úgynevezett Fehér Könyv még nagyon öntudatosnak látszott. A papír sok mindent elbír: kilépést az egységes piacból (vámunióból), teljesen új szabadkereskedelmi megállapodást az EU-val és hasonlókat. De az is merész ugrás a sötétbe, hogy a britek a „szabadság jegyében” még az Európai Unió Bíróságának hatásköreit is fel kívánják mondani. A baj csak az, hogy a brit jogrendszer 1973 óta szinte teljesen harmonizálódott az európai joggal, ezért a válás után várhatóan zűrzavaros lesz a helyzet. Senki nem tudja például, hogy az Európával összefüggő gazdasági jogviták eldöntésekor milyen fontosabb változások várhatók. Nehéz elképzelni azt is, hogy az uniós polgárok jogaival kapcsolatos esetleges viták ne a tekintélyes európai bírói fórum előtt dőljenek el.

A magabiztos Fehér Könyv közzététele az üzleti körökben először megdöbbenést, majd elemi erejű felháborodást váltott ki. Micsoda? Komolyan gondolják a kivonulást az európai piacról, amelyet évtizedek óta közösen építettünk? És mi lesz azután? Hogyan tervezzük például az új beruházásainkat az uniós tagállamokban a vámok és a megnövekedett költségek ismerete nélkül? Mit mondhatunk a magasan képzett uniós szakembereknek, akik nélkül például a pénzügyi szektor vagy a hálózati gazdaság kulcságazatai egyszerűen nem fognak működni.

2017 márciusában sorra jelentek meg a legnagyobb érdek-képviselési szervek nyilatkozatai, amelyek a gazdasági vezetők tanácsalanságáról szóltak. A brit agrártermelők szövetsége például figyelmeztetett, hogy az uniós tagság megszűnésével közel négy milliárd vállalkozó és alkalmazott megélhetése válik bizonytalanná. Szerintük mindenképpen átmeneti megállapodásokra lenne szükség annak érdekében, hogy a belépő vámok ne tegyék azonnal veszteségesé az élelmiszerexportot az európai piacokon. Hasonló aggodalmakat fogalmazott meg a Brit Iparszövetség, illetve a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara brit tagozata is. Szerintük új szabadkereskedelmi megállapodás hiányában a jelenleg vámmentes brit áruexport mintegy 90 százalékát terhelik majd különböző vámok az EU-tagság megszűnése után.

A tárgyalások politikai háttere nem kevésbé bonyolult. Az Európai Unió nevében a tagállamok külön-külön nem alkudozhatnak Londonnal, ami teljesen érthető. Ám az ilyen felhatalmazással rendelkező Európai Bizottságnak és Michel Barnier főtárgyalónak figyelembe kell vennie az Európai Parlament – Theresa May-hez hasonló – kemény álláspontját is. Az EP képviselői 2017 áprilisában határozatot fogadtak el, amelyben el-leneztek minden olyan megállapodást, amely a kilépés után kedvezményes piaci hozzáférést biztosítana a brit vállalkozások számára. Júliusban mindezt egy – valamennyi frakcióvezető által aláírt – dokumentummal is kiegészítették, amely a kilépési szerződés vétőjét helyezte kilátásba, ha a kétéves tárgyalási időszak nem bizonyul elegendőnek. A magyarázat viszonylag egyszerű: ha a Szerződés által megszabott határidőt közös egyet-

értéssel meghosszabbítják, akkor – a még tagállami státuszban lévő – Nagy-Britanniában 2019 májusában európai parlamenti választást kell tartani. Úgy tűnik, a mostani képviselők számára egy ilyen képtelen politikai helyzet teljesen elfogadhatatlan lenne.

Nem kevésbé problematikus a May-kormány legújabb javaslata (6. lábjegyzet), amely a majdani különleges EU-brit kereskedelmi kapcsolatokról és a vámunió ideiglenes meghosszabbításáról szól. Az Unió illetékesei természetesen tanulmányozni fogják a javaslatot, de azt már most kijelentették, hogy a kereskedelempolitika ügyéről nem kívánnak külön tárgyalni a politikailag kényes kulcskérdések (uniós polgárok jogai, brit fizetési kötelezettségek, az ír határ majdani átjárhatósága) nélkül.

A Brexit történet abszurditását jelzi, hogy Tony Blair, korábbi munkáspárti miniszterelnök 2017 nyarán – mintha mi sem történt volna – az Egyesült Királyság uniós tagságának folytatását javasolja. A felvetés azonban nem túl eredeti: az egyetlen érv megint csak a hetvenes évek óta unalomig ismert „brit kivételesség”. Blair szerint az Európai Unió egy évvel a népszavazás után már hajlana arra, hogy – a bennmaradás érdekében – engedményeket tegyen a munkaerő szabad mozgása ügyében. Ha Brüsszel elfogadja, hogy Nagy-Britannia korlátozhatja az uniós munkavállalók jogait, akkor akár a népszavazási döntés is felülírható. Költői kérdés persze, hogy az újabb populista rögtönzésre mit válaszolnak az Unió felelős vezetői? Ők ugyanis 2016-ban – mint utaltunk rá – ugyanennek a zsarolásnak egyszer már engedtek. Ha a kilépési tárgyalásokon mindez megismétlődik, akkor az Európai Tanácsnak tudnia kell: az újabb hátrálással egész Európa jövőjét kockáztatják.

IRODALOMJEGYZÉK

- HM Government (2017): Future customs arrangements: a future partnership paper. 15. August 2017. Elérhető: <https://www.gov.uk/government/publications/future-customs-arrangements-a-future-partnership-paper>. Letöltés ideje: 2017. augusztus 16.
- Major, J. (1993): „Raise your eyes, there is a land beyond” *The Economist*. Elérhető: <https://www.highbeam.com/doc/1G1-14464041.html> Letöltve: 2017. 08. 05.
- Mezei G. (2001): *Helyreállított Európa*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Piketty, T. (2015): *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- van Middelaar, L. (2011): *Valahogy Európába – örökös átkelés*. Typotex, Budapest.